

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

VŨ THÙY LINH

YẾU TỐ TỰ TRUYỆN TRONG VĂN XUÔI TÔ HOÀI
SAU NĂM 1986

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM

Thái Nguyên – 2019

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC**

VŨ THÙY LINH

**YẾU TỐ TỰ TRUYỆN TRONG VĂN XUÔI TÔ HOÀI
SAU NĂM 1986**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8220121

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HÓA VÀ VĂN HỌC VIỆT NAM**

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:

TS. NGUYỄN DIỆU LINH

Thái Nguyên - 2019

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi dưới sự hướng dẫn trực tiếp của TS. Nguyễn Diệu Linh. Các kết quả, số liệu nêu trong luận văn này là trung thực. Nếu sai tôi hoàn toàn chịu trách nhiệm.

Thái Nguyên, ngày tháng 6 năm 2019

Người viết cam đoan

Vũ Thùy Linh

LỜI CẢM ƠN

Trong suốt quá trình học tập và làm luận văn tốt nghiệp cuối khóa, em đã nhận được sự quan tâm, tạo điều kiện và giúp đỡ tận tình của các thầy cô giảng viên, các nhà nghiên cứu khoa học, Ban lãnh đạo khoa Báo chí – Truyền thông và Văn học, Phòng Sau Đại học, Ban Giám hiệu trường Đại học Khoa học - Đại học Thái Nguyên.

Đặc biệt, em xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới TS. Nguyễn Diệu Linh đã tận tình hướng dẫn em trong việc nghiên cứu, tìm hiểu và hoàn thành đề tài luận văn này.

Em xin chân thành cảm ơn gia đình, bạn bè, đồng nghiệp, Ban Giám hiệu trường Trung học phổ thông Gang Thép tỉnh Thái Nguyên đã nhiệt tình ủng hộ, chia sẻ khó khăn, khích lệ, động viên tinh thần trong suốt thời gian học tập và hoàn thành luận văn.

Em xin trân trọng cảm ơn!

Tác giả luận văn

Vũ Thùy Linh

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN.....	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC.....	iii
MỞ ĐẦU.....	1
1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề	2
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	8
4. Mục tiêu và nhiệm vụ nghiên cứu.....	9
5. Phương pháp nghiên cứu.....	9
6. Đóng góp của luận văn.....	10
7. Cấu trúc của luận văn	10
NỘI DUNG	11
Chương 1: NHỮNG VẤN ĐỀ CHUNG.....	11
1.1. Một số khái niệm cơ bản.....	11
1.1.1. <i>Yếu tố tự truyện</i>	11
1.1.2. <i>Thể loại hồi ký</i>	14
1.2. Yếu tố tự truyện trong văn học Việt Nam thời kỳ hiện đại	18
1.2.1. <i>Yếu tố tự truyện trong văn học giai đoạn trước 1975</i>	18
1.2.2. <i>Sự nở rộ của yếu tố tự truyện trong văn học đương đại</i>	21
1.3. Quan niệm nghệ thuật của Tô Hoài về con người và văn chương.....	26
Tiểu kết chương 1.....	30
Chương 2: HIỆN THỰC CUỘC SỐNG VÀ SỰ THỂ HIỆN CÁI TÔI TRONG VĂN XUÔI TÔ HOÀI SAU 1986.....	31
2.1. Sự tái hiện cuộc sống qua hồi ức	31
2.1.1. <i>Bức tranh cuộc sống trong chiến tranh</i>	31
2.1.2. <i>Hiện thực cuộc sống trong hòa bình</i>	36
2.1.3. <i>Dấu ấn phong tục tập quán trong quá khứ</i>	39

2.2. Sự tái hiện các nhân vật qua hồi ức.....	47
2.2.1. <i>Chân dung các nhân vật đời thường</i>	47
2.2.2. <i>Chân dung các văn nghệ sĩ</i>	51
2.3. Sự thể hiện cái tôi.....	62
2.3.1. <i>Cái “tôi” sâu sắc, giàu cảm xúc</i>	62
2.3.2. <i>Cái “tôi” tài hoa và khéo léo</i>	66
Tiểu kết chương 2.....	69
Chương 3: NGHỆ THUẬT THỂ HIỆN YẾU TỐ TỰ TRUYỆN.....	70
3.1. Điểm nhìn trần thuật.....	70
3.1.1. <i>Trần thuật theo dòng hồi ức</i>	70
3.1.2. <i>Trần thuật theo các sự kiện</i>	74
3.2. Ngôn ngữ tự truyện mang đậm chất đời thường.....	79
3.2.1. <i>Ngôn ngữ tự nhiên, dung dị, mang đậm tính khẩu ngữ</i>	79
3.2.2. <i>Sự kết hợp hài hòa giữa ngôn ngữ kể, tả, bình luận</i>	83
3.3. Giọng điệu.....	86
3.3.1. <i>Giọng điệu dí dỏm, hài hước thông minh</i>	86
3.3.2. <i>Giọng điệu triết lý xót xa</i>	91
Tiểu kết chương 3.....	94
KẾT LUẬN.....	95
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	97

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Tô Hoài là nhà văn luôn hăng say sáng tạo nghệ thuật với tinh thần lao động sáng tạo không ngừng nghỉ. Ông viết nhiều thể loại từ truyện ngắn, tiểu thuyết, truyện thiếu nhi đến kịch bản phim với đề tài từ miền xuôi đến đề tài miền núi... Tất cả đem đến cho người đọc một luồng không khí mới. Trong lời giới thiệu *Tô Hoài về tác gia tác phẩm*, Hà Minh Đức đã nhận xét: *“Dõi theo cuộc đời sáng tác của ông gần nửa thế kỉ, người đọc thấy ở ông một ngòi bút tươi mới không bị cũ đi với thời gian, không tự giới hạn mình trong một khuôn khổ hay phạm vi hiện thực nào, không tự thu lại mình trong một giọng điệu văn chương nào. Trước Cách mạng, giọng văn ông vừa da diết với cuộc đời chung vừa nhẹ nhàng, châm biếm những cảnh đời ngang trái, đau khổ. Sau Cách mạng tháng Tám, ngòi bút Tô Hoài lại xông xáo vào những miền đất mới, chan hòa với cuộc đời mới. Tiếp nhận cái đa dạng và sinh động của cuộc đời, văn chương Tô Hoài có sức vươn tỏa mới”* [11, tr. 130].

1.2. Văn học Việt Nam từ sau năm 1986 đã có những thay đổi đáng kể trong quan niệm về hiện thực, con người và quan niệm của nhà văn trong mối quan hệ với tác phẩm, công chúng và với chính mình. Đây là cơ sở để yếu tố tự truyện trong văn xuôi Việt Nam đương đại phát triển mạnh mẽ hơn so với văn học giai đoạn 1945 - 1975. Văn học sau năm 1986 lấy chất liệu từ cuộc đời riêng tư của tác giả và các nhân vật xung quanh cuộc đời tác giả... nhằm bộc lộ cái tôi cá nhân rõ nét. Yếu tố tự truyện trong văn xuôi giúp bạn đọc không chỉ hiểu về con người tác giả, thời đại, một xã hội mới hiện ra rõ nét và sinh động qua tiểu sử cuộc đời thật mà còn qua những trải nghiệm sống, sự tự thú chân thành. Nếu như mục đích của nhật ký là viết cho riêng mình, nó mang tính riêng tư và hướng nội thì hồi ký và tự truyện lại có tính chất hướng ngoại để giải bày bộc bạch với người khác.

1.3. Một trong những đề tài làm nên dấu ấn của Tô Hoài trong dòng văn học Việt Nam hiện đại là mảng hồi ký mang yếu tố tự truyện, đánh dấu sự thành

công và bước chuyển mình của nhà văn vì đã có lần ông từng nói: “*Tôi cho viết hồi ký là khó khăn hơn cả sáng tác. Bởi đó là cuộc đấu tranh tư tưởng để viết ra. Nó chân thành hay dối trá, nó thanh minh hay báo cáo, khoe khoang. Làm thế nào cho khách quan nhất mà lại tình cảm nhất với dụng ý về chủ đề thật rõ ràng. Đây là một cuộc mổ xẻ toàn diện, không phải nhẹ nhàng và chỉ có hứng thú* [11, tr. 131]. Ở mảng truyện này ta bắt gặp một Tô Hoài vừa dung dị vừa hóm hỉnh vừa đời thường nhưng vô cùng sâu cay. Qua giọng văn của ông người đọc lại gần hơn với những “*nhân vật lớn*” của nền văn học nước nhà để thấy được phần nào con người thật của họ. Với tư cách là một chứng nhân, Tô Hoài giúp ta hiểu rõ hơn về cuộc sống của những con người gần gũi bên ông, về một Hà Nội thời thuộc Tây - một quá khứ mà khiến nhiều người còn lạ lẫm, ngỡ ngàng. Yếu tố tự truyện đã làm nên thành công của Tô Hoài ở những sáng tác sau 1986, đồng thời góp phần tạo nên một gương mặt mới, lạ mà quen với bạn đọc.

Xuất phát từ những lý do trên, với mong muốn có cái nhìn sâu sắc và toàn diện hơn về những đóng góp của Tô Hoài đối với nền văn học hiện đại nước nhà đặc biệt là mảng sáng tác mang tính chất tự truyện sau 1986 chúng tôi lựa chọn đề tài ***Yếu tố tự truyện trong văn xuôi Tô Hoài sau năm 1986.***

2. Lịch sử vấn đề

Người đầu tiên tìm hiểu về văn chương Tô Hoài là nhà nghiên cứu phê bình Vũ Ngọc Phan. Trong cuốn ***Nhà văn Việt Nam hiện đại*** khi giới thiệu về Tô Hoài, ông đã có cái nhìn đầy đủ chính xác và khách quan về phong cách viết văn xuôi của Tô Hoài, Vũ Ngọc Phan cho rằng “*Tô Hoài là nhà văn có biệt tài viết về những cảnh nghèo nàn của dân quê*” [57, tr.17]... Ông cũng sớm phát hiện chất giọng “*trào lộng và khinh bạc của Tô Hoài*” [57, tr. 17]. Đồng quan điểm với Vũ Ngọc Phan, Hà Minh Đức cũng cho rằng: “*Tô Hoài có một năng lực phát hiện và nắm bắt nhanh chóng thế giới khách quan để tìm hiểu, chọn lựa một hướng tiếp cận hiện thực tiến bộ, cách mạng. Ông không lí tưởng hóa cuộc sống nhưng cảm nhận cuộc sống có tính lí tưởng*” [11, tr. 135]. Chính sự “*nắm bắt nhanh chóng*

thể giới khách quan” đã mang đến chất liệu riêng không giống ai trong các sáng tác của Tô Hoài nói chung và các tác phẩm hồi ký, tự truyện nói riêng.

Nguyễn Đăng Mạnh khi nhận xét khái quát về tự truyện, hồi ký của Tô Hoài đã khẳng định: “Hồi kí, tự truyện của Tô Hoài là thể văn sở trường nhất của Tô Hoài... Ở thể văn này, nhân vật trung tâm chính là cái tôi của người viết. Cho nên sự hấp dẫn về văn phong của Tô Hoài xét đến cùng là sự hấp dẫn của cái tôi ấy” [48, tr. 3-4]. Nguyễn Đăng Mạnh đặc biệt chú ý tới **Cỏ dại**. Ông khẳng định: “Nghiên cứu Tô Hoài, không thể không đọc **Cỏ dại** như một tài liệu cơ bản, vì tác phẩm cho ta biết một cách cụ thể những gì đã tạo nên tâm hồn ấy, cây bút ấy...” [46, tr. 53]. Điều này cho thấy vị trí vai trò của tác phẩm **Cỏ dại** trong sự hình thành tư tưởng, phong cách của cây bút tài năng Tô Hoài. Phong Lê cũng nhận định: “Có Tô Hoài nên **Cỏ dại** bỗng trở thành một bổ sung độc đáo, làm mặn mà thêm cái dư vị buồn và mòn mỏi dân của xã hội người trong **Nhà nghèo, Giăng thề, Xóm Giếng**” [41, tr. 38].

Phong Lê đã khẳng định sức hấp dẫn của yếu tố tự truyện trong văn xuôi Tô Hoài đối với độc giả: “Đọc Tô Hoài tôi bỗng ngạc nhiên không hiểu sao người ta có thể viết hay đến thế về mình, để qua mình mà hiểu người, hiểu đời, hơn thế hiểu cả thời - nó là bầu khí quyển chung cho biết bao là thế hệ [41, tr. 39]. Hay như “...Vẫn một trí nhớ tuyệt diệu. Một cảm hứng nhất quán. Một sự sống không chút vui cạn trong kho hồi ức. Và một cái nhìn, vừa ẩn náu bên trong vừa biểu lộ ra ngoài mà cho thấy rõ nét đến thế, một người thật Tô Hoài và một nhân vật Tô Hoài. Vừa sát gần lại vừa lùi xa, và với những cự li thích hợp, hồi ức Tô Hoài vừa mời gọi ta đến lại vừa gọi lưu luyến lúc ta đi. Một hồi ức đọc với bao băng khuâng. Một hồi ức theo giá trị kép: Vừa chịu sự ràng buộc của một sự thật cá biệt, vừa cho phép nói thêm các khoảng rộng của không gian và thời gian sống” [41, tr. 40].

Tác giả Vân Thanh với bài viết **Tô Hoài qua Tự truyện** đã nói lên sự đổi mới trong tư tưởng và phương pháp nghệ thuật tự truyện của Tô Hoài: “Tự truyện

được viết trên cả quá trình 30 năm, có bộ phận nói lên được sự đổi mới của tư tưởng, phương pháp nghệ thuật của Tô Hoài...Điều kì lạ là các mảng sống và chi tiết trước đây cũng như bây giờ, vẫn cứ gần như tươi rói trong kí ức nhà văn” [65, tr. 400].

Sau năm 1986 Tô Hoài cho ra đời nhiều tác phẩm, cùng với đó số lượng công trình nghiên cứu văn chương của ông không ngừng tăng. Những nhà phê bình có tên tuổi yêu thích văn chương Tô Hoài như: Phong Lê, Nguyễn Đăng Mạnh, Phan Cự Đệ, Hà Minh Đức, Vân Thanh, Nguyễn Văn Long, Vương Trí Nhàn, Trần Hữu Tá, Nguyễn Đăng Điệp...đã có những đánh giá tinh tế, khách quan về các tác phẩm của ông nói chung và những tác phẩm mang yếu tố tự truyện nói riêng.

Trong cuộc trao đổi giữa Trần Đức Tiến và Xuân Sách về ***Cát bụi chân ai***, nhà văn Trần Đức Tiến nhận xét: *“Cuốn hồi kí của ông ra đời chưa phải là quá muộn. Có thể nói, bằng cuốn sách của mình, lần đầu tiên ông đã cho thế hệ cầm bút chúng tôi nhìn một số “nhân vật lớn” của văn chương nước nhà từ một cự li gần...Nam Cao, Ngô Tất Tố, Nguyễn Huy Tưởng thì không nói làm gì - các ông đã trở thành người thiên cổ từ khi chúng tôi chưa ra đời, hoặc còn bé xíu. Còn Nguyễn Tuân, Nguyên Hồng chúng tôi cũng hầu như không có cơ hội để gần gũi, thậm chí để biết mặt. Không có nhịp cầu liên hệ nào khác giữa các ông với chúng tôi, ngoài chính tác phẩm của các ông - những tác phẩm mà hàng chục năm mài đũng quần trên ghế nhà trường, chúng tôi chỉ có việc ra sức tìm bằng được những cái hay, cái tuyệt! Bây giờ qua Tô Hoài, chúng tôi được “nhìn” gần - một khoảng cách khá tàn nhẫn, nhưng chính vì thế mà chân thực và sâu sắc...” [63, tr. 413].* Xuân Sách cũng nhận xét về tác phẩm này với những nhận xét xác đáng: *“Tác phẩm mang dấu ấn đậm nhất phong cách của Tô Hoài - từ văn phong đến con người. Thâm hậu mà dung dị, thì thâm mà không đơn điệu nhàm chán, lan man tí chút nhưng không cà kê vô vị, một chút “u mặc” với cái giọng khơi khơi mà nói,*